

ОРЧУУЛГЫН ДҮЙЦЛИЙН ТУХАЙ АСУУДАЛД

Г.Элдэв-Очир¹

Товч утга: 20 дугаар зууны 30-аад оны үеэс Зөвлөлтийн судлаачид дүйцлийн тухай ойлголтыг дэвшүүлэн гаргаж иржээ. Ингээд орос хэлэнд “эквивалентность”, “адекватность”, “полноценность”, “тождественность” зэрэг нэр томъёо бий болж, судлаачид өөр өөрсдийн байр сууринаас хандах болжээ. “Дүйцэл” буюу “эквивалентность” хэмээх ойлголт нь 18 зууны сүүл үеийн бодит байдлаас урган гарсан бөгөөд тухайн үед орчуулгах эхийг өөрчлөн хувиргаснаа “өөрийн хэлний өнгө аяс”-д оруулж буй явдал зэргээр тайлбарлаж байв. Энэхүү байдал яван явсаар 20-р зууны эхэн үетэй золгож, үүнийг шинжлэх ухааны үүднээс, орчуулгын онолын талаас авч үзэх болжээ.

Түлхүүр үг: орчуулгын дүйцэл, утгын дүйцэл, хэлбэрийн дүйцэл, үйл явдлын дүйцэл

Орчуулгыг хэл хоорондын харилцааны нэгэн хэлбэр мөн хэмээн үзвэл утгазүйн асуудал чухал үүрэгтэй юм. Учир нь утгын хувьд харилцан ойлголцол буюу дүйцэл байж байж сая бодит харилцааны үндэс тавигдана. Иймээс Оросын нэрт орчуулгын онолч В.Н.Комиссаров хоёр ондоо ард түмний хувьд орчуулга хамгийн чухал үүрэгтэй бөгөөд орчуулгад хэл, хэлэхүйн нэгжийн утгын дүйцлийг судлах ёстой хэмээн үзжээ. Үүнтэй холбоотой “орчуулгын дүйцэл” /переводческая эквивалентность/ хэмээх нэр томъёо бий болсон бөгөөд эдүгээ орчуулгын онолын судлалд чухал ойлголт болжээ.

В.Н.Комиссаров “орчуулгын утгазүй” /семантика перевода/ хэмээх ойлголтыг бий болгож, энэ чиглэлээр нарийн судалгаа хийжээ. Тэрбээр, орчуулгын утгазүйн асуудал нь хэлний агуулгатай холбоотой бөгөөд нэг талаар хэлшинжлэлийн утгазүйн судалгааг гүнзгийрүүлж, нөгөө талаар хэлний утгазүйн тогтолцооны бүтэц хийгээд уялдаа холбоог илүү тодорхой судлахад ач холбогдолтой юм хэмээн үзжээ.

Орчуулах эх болон орчуулсан эх хоёрын дүйцэл хамгийн чухал бөгөөд судлаачид үүнийг орчуулгын үндсэн онцлог буюу орчуулгын бүтээл бий болох нөхцөл хэмээн үзэж, дараах дүгнэлтүүдийг хийжээ. Үүнд:

1. Дүйцэл хэмээх ойлголтыг орчуулгын тодорхойлолтод нарийн тусгах ёстой.
2. “Дүйцэл” хэмээх ойлголт нь шүүмж буюу үнэлэмжтэй холбоотой байдаг бөгөөд дүйцсэн орчуулга нь “сайн”, “оновчтой” гэж үнэлэгддэг. Хэрэв орчуулсан эх нь орчуулах эхтэй дүйцэхгүй байвал, “гааруу”, “оновчгүй” орчуулжээ хэмээн буруутгагддаг.

---

¹ МУИС, ШУС, ХУС-ын Ази судлалын тэнхимийн дэд профессор, доктор

3. Дүйцэл бол орчуулсан эх бий болох үндсэн нөхцөл юм бол орчуулгын тухай тодорхойлолтод нарийн, тодорхой зааж, хэрхэн дүйцүүлэх талаар тусгах ёстой.

Дээрхээс үзэхэд, судлаачид “дүйцэл” хэмээх ойлголтод илүү анхаарал хандуулж, орчуулсан эх ямар байх ёстой талаар нэлээд чухалчилжээ. Өөрөөр хэлбэл, орчуулга үнэндээ ямар ямар шаардлагад нийцсэн байх ёстой, яаж орчуулах ёстойг дурдахыг хичээжээ. Үүнээс гадна, зарим судлаачид орчуулах эхийн агуулгын хэвээр хадгалагдах хувь хэмжээг “дүйцлийн хэм хэмжээ” хэмээн үзэж, тэрхүү агуулга, өнгө аяс орчуулгад заавал үлдэж хоцрох ёстой гэжээ. В.Н.Комиссаровын үзэж буйгаар эдгээр судалгаа нь тодорхой ач холбогдолтой хэдий ч орчуулгын дүйцлийн асуудлыг бүрэн шийдвэрлэж чадаагүй байна. Тэрбээр, орчуулгазүй бол хэлшинжлэлийн судлагдахуун бөгөөд орчуулгын дүйцэл нь хэлшинжлэлийн ухагдахууны үүрэг гүйцэтгэж, хоёр хэлний хооронд буй аливаа утгын холбоо хамаарлын үүднээс авч үзэх ёстой гэжээ. Орчуулах болон орчуулсан эхийн хоорондын утгын холбоо хамаарлыг хэлшинжлэлийн үүднээс судалж, утгазүйн хувьд ижил байх боломж, хүрээг тогтоож, хэлний болон орчуулагчийн субъектив хүчин зүйл, мөн орчуулгаас шалтгаалахгүй зарим нөлөөлөл, үүнээс үүдсэн нөхцөл байдал зэргийг ялгамжаатай авч үзэх ёстой байна. Өөрөөр хэлбэл, эх болон орчуулгын хэлний тогтолцоо, эх бичвэрийн бүтэц, онцлог зэргээс хамаардаг. Гэвч эхийн хэлбэр, агуулгыг тодорхой хэмжээнд хадгалан орчуулахад зарим хүчин зүйл нөлөөлдөг бөгөөд үүнийг шийдвэрлэхэд дүйцлийн тухай ойлголт чухал байр суурьтай юм.

В.Н.Комиссаров англи, орос хэлний орчуулгын жишээгээр харилцааны зорилгын дүйцэл, үйл явдлын дүйцэл, үйл явдлыг дүрслэх арга хэлбэрийн дүйцэл, өгүүлбэрийн утгын дүйцэл, утгын дүйцэл зэрэг хэд хэдэн дүйцэл байгааг тогтоожээ.

1. Харилцааны зорилгын дүйцэл

Харилцааны зорилго нь хамгийн түгээмэл үүрэгтэй бөгөөд хэлэхүйд утга санааг дамжуулах ёстой юм. Энэхүү дүйцэл нь орчуулах эхийн харилцааны зорилгыг хадгалж үлдээх учиртай бөгөөд хоёр хэлний үгийн сан, хэлзүй хэдийгээр ялгаатай ч орчуулах эхийн өгүүлсэн утга санааг заавал дамжуулах ёстой гэсэн үг юм. Жишээ нь:

Maybe there is some chemistry between us that doesn't mix.

Бывает, что люди не сходятся характерами.

That's a pretty thing to say.

Постыдился бы!

2. Үйл явдлын дүйцэл

Энэ нь харилцааны зорилгыг хадгалахаас гадна, мөн орчуулах эхийн хэлж буй санаа нь ямар хэрэг явдалтай холбоотойг дамжуулж, хэлний бус нөхцөл байдал, илэрхийлж буй арга хэлбэр зэргийг гаргах ёстой гэсэн үг юм. Жишээ нь:

He answered the telephone.

Он снял трубку.

You see one bear, you have seen them all.

Все медведи похожи друг друга.

3. Үйл явдлыг дүрслэх арга хэлбэрийн дүйцэл

Энэ нь харилцааны зорилго болон тохиолдлыг хадгалахаас гадна, мөн орчуулах эх юуг яаж илэрхийлж буйг дамжуулах ёстой гэсэн үг юм. Жишээ нь:

Scrubbing makes me bad-tempered.

От мытья полов у меня характер портится.

London saw a cold winter last year.

В прошлом году зима в Лондоне была холодной.

4. Өгүүлбэрийн утгын дүйцэл

Энэ нь үйл явдлыг дүрслэх арга хэлбэрийн дүйцлийн үдсэн дээр орчуулах эхийн өгүүлбэрийн бүтцийн утгыг хадгалж гаргахыг хэлдэг. Уг дүйцэл нь гурван үндсэн хэлбэртэй.

А) Ижил утгатай бүтэц ашиглах. Жишээ нь:

I told him **what I thought** of her.

Я сказал ему **своё мнение** о ней.

Б) Үгийн дэс дарааллыг өөрчлөх. Жишээ нь:

A meeting in deference of peace was held in Trafalgar Square yesterday.

Вчера на Трафальгар-сквер состоялся митинг в защиту мира.

Дээрх жишээнд, англи хэлний өгүүлбэрийн өгүүлэгдэхүүн нь тодорхойгүй ялгац гишүүнтэй, тухайн харилцааны төв болж байна. Харин орос хэлний өгүүлбэрт энэхүү харилцааны төв нь өгүүлбэрийн төгсгөлд байна. Иймд орос орчуулгад үгийн дэс дараалал ондоо болжээ.

В) Бүтэц хоорондын холбоо хамаарал, төрөл зүйлийг хувиргаснаар өгүүлбэрийн тоо болон төрөл нь өөрчлөгддөг.

Хоёр ондоо хэлний өгүүлбэр хэдийгээр ижил төрлийнх байлаа ч утга болон найруулгын үүрэг нэгэн янз байдаггүй. Жишээ нь:

There might be some small pickings left, from those who would be willing to continue, and later it would be necessary to decide if they were worthwhile.

Кто-что ему еще, наверно, останется – от тех, кто захочет продолжать дело. А дальше уже придется решать, стоит ли этим заниматься.

5. Утгын дүйцэл

Өгүүлэмжийн агуулга нь тухайн тохиолдлын үүрэг, чадамжийн талыг багтаахаас гадна, мөн цэвэр хэлний талыг (утгазүй болон өгүүлбэрзүй) агуулдаг. Хоёр хэлний өгүүлбэр нь нэгэн ижил ухагдахуунаар адил тохиолдлыг дүрсэлж, ижил харилцааны зорилгыг илтгэж байлаа ч магадгүй агуулга нь ондоо байхыг үгүйсгэхгүй. Хэрэв агуулга нь ижил байлаа гэхэд тухайн өгүүлбэрт орсон үгийн сангийн нэгж, тэдгээрийн хоорондын өгүүлбэрзүйн холбоо хамаарал ондоо байдаг.

В.Н.Комиссаровын дээрх судалгаанд үндэслэж эрдэмтэн В.Г.Гак мөнхүү дүйцлийн талаар өөрийн саналыг дэвшүүлэн гаргасан байдаг. Тэрбээр, өгүүлэмжид үг болон хэлзүйн хэлбэр тодорхой ухагдахуун илтгэдэг. Иймд орчуулгын дүйцэл нь хэдийгээр хэлбэр ондоо ч утга нь ижил байх, эсвэл, дүрслэл нь ойролцоо байхыг шаарддаг. Үүнээс үүдэн хэлбэрийн дүйцэл, утгын дүйцэл, үйл явдлын дүйцэл гэсэн дүйцлийн гурван хэлбэрийг дэвшүүлжээ. Ингээд В.Г.Гак орос, франц хэлний жишээгээр дээрх гурван дүйцлийг авч үзжээ.

1. Хэлбэрийн дүйцэл

Тухайн хоёр хэлээр нэгэн ижил утга санаа илэрхийлэх үед хэлний хэлбэр нь ондоо, эсвэл, ойролцоо байх тохиолдол юм. Жишээ нь:

La delegation francaise arrive aujourd'hui a Petersbourg.

Французская делегация прибывает сегодня в Петербург.

Энэ хоёр өгүүлбэрийн утга ижил, харин хэлбэрийн хувьд франц эхэд ялгац байгаа ч, тийн ялгал байхгүй зэрэг ялгаатай ажээ.

2. Утгын дүйцэл

Тухайн хоёр хэлээр илэрхийлэх утга санаа нь нэгэн ижил ч арга хэлбэр нь ондоо байх тохиолдол юм. Жишээ нь:

La delegation a quitte Moscou par avion a destination de Paris.

Делегация вылетела из Москвы в Париж.

Энэхүү хоёр өгүүлбэрийн ерөнхий утга нь ижил боловч илэрхийлж буй хэлбэр нь өөр ажээ. Орос эхэд үйл үг ашигласан байхад франц эхэд нэр үг байна. Үйл хөдлөлийн чиглэлийн хувьд орос өгүүлбэрт утгвараар гаргасан байхад франц өгүүлбэрт үйл үгийн нөхцөл ашиглажээ.

4. Үйл явдлын дүйцэл

Тухайн хоёр өгүүлэмж хэлний хэлбэрийн хувьд ч, үндсэн утгын хувьд ч ондоо байх боловч нэгэн ижил үйл явдлыг дүрсэлсэн байдаг. Жишээ нь:

Французская делегация вылетела на родину.

La delegation francaise regagne Paris.

Ерөнхийд нь дүгнэж үзвэл, орчуулагчид ихэнхдээ хэлбэрийн дүйцлээс илүүтэйгээр утгын болон үйл явдлын дүйцлийг чухалчилдаг болох нь ажиглагддаг. Үүнд янз бүрийн учир шалтгаан байхыг үгүйсгэхгүй. В.Г.Гак болон В.Н.Комиссаров нарын дэвшүүлсэн дүйцлийн тухай ойлголтыг орчин цагийн орчуулгын онолын хүрээнд хэдийн хүлээн зөвшөөрсөн боловч зарим судлаач дүйцлийн тухай ойлголтод арай өөр байдлаар хандах, эсвэл, ондоо байдлаар ангилан авч үзсээр байна.

Ашигласан номзүй

1. Бархударов.Л.С, Язык и перевод, Москва, 1975
2. Комиссаров.В.Н, Лингвистика перевода, Москва, 1980
3. 王磊, 苏联翻译理论研究 70 年, 中国翻译, 1989
4. 杨仕章, 俄语现代翻译理论之概述, 解放军外国语学院学报, 2002